

Волині. Семен Антонович сподівався, що якась частина цих книг поступить у розпорядження Кременецької „Просвіти” [10, с. 56].

Важливо, що до Кременецького Товариства „Просвіта” щоденно надходили нові газети й журнали. Основними центрами видання української преси в міжвоєнний період були Луцьк, Рівне, Холм, Пінськ, Кременець, Дубно [14, с. 5]. З газет популярними були: „Діло”, „Український голос”, „Земля й Воля”, „Молода громада”, „Українське життя”. З журналів: „Літературно-науковий Вісник”, „Світло”, „Нова Україна”, „Будяк”, „Письмо з „Просвіти””, „Соціалістична думка”, „Стерні”. Відвідували читальню-бібліотеку в середньому – 9 осіб, а деякі дні відвідування становило 10-17 осіб [1, арк. 114].

Канцелярія товариства мала для продажу такі книжки, котрі користувалися завжди попитом: М. Грушевського „Історія України” – 1 зол. 00гр., „Всесвітня історія” ч.1. – 1 зол. 20 гр., „Всесвітня історія” ч.2. – 2 зол. 00 гр. Даймер „Німецька кооперація” – 0 зол. 60 гр. Вандервельде „Нейтральний і соціально кооперативний рух” – 0 зол. 60 гр. Ціни на зазначені книжки дуже доступні і нижче ринкових. Рада Товариства пропонувала їх набути читальням які приступали до започаткування власних бібліотек [7, арк. 28].

Основним напрямком діяльності „Просвіти” від початку й до кінця залишалося книговидання. Приступаючи до видання книжок для народу, необхідно було вирішити питання тематики та правопису, а також стиль викладу матеріалу. Загальні положення не викликали сумнівів, але труднощі були у відсутності людей, котрі вміли б викладати популярно. Та все ж головним недоліком в організації видавничої діяльності „Просвіти” була відсутність планової системи видання книжок.

Товариство мало право організувати Читальні „Просвіти”, які мали проводити курси для неписьменних, публічні читання, вечорниці, ставити театральні вистави, допомагати в роботі. Контролювати діяльність читалень повинні філії „Просвіти”. Влада теж здійснювала контроль за діяльністю читалень, до речі, їх реєстрація здійснювалась у повітовому старостві.

Отже, видання і розповсюдження популярних, написаних зрозумілою для широких верств українського народу книжок та часописів його рідною мовою та створення читалень-бібліотек були найбільш ефективним інструментом просвіти народу, пробудження його національної самосвідомості. Товариство «Просвіта» намагалося забезпечити українців літературою, зміст якої був різноманітним і розширював світогляд народу.

Список використаних джерел:

1. Державний архів Тернопільської області (далі – Держархів Тернопільської обл.) Ф. 348. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 116.
2. Держархів Тернопільської обл. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 59. Арк. 3.
3. Держархів Тернопільської обл. Ф. 348. Оп.1. Спр. 25. Арк. 74.
4. Держархів Тернопільської обл. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 58. Арк. 122.
5. Держархів Тернопільської обл. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 83. Арк. 14.
6. Держархів Тернопільської обл. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 66. Арк. 217.
7. Держархів Тернопільської обл. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 81. Арк. 28.
8. Зуляк І. Читальні „Просвіти” Західної України у міжвоєнний період: завдання і програма освітньої праці. Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. М. М. Алексієвця. – Тернопіль. – 2003. – Вип. 2. С. 100-109.
9. Павлюк І. Хрестоматія української легальної преси Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя 1917-1939, 1941-1944 рр. – Луцьк: ПВД „Твердиня”, 2005. – 428 с.
10. Скакальська І. Українська еліта Волині першої половини ХХ ст.: нариси життя та діяльності: Монографія. Тернопіль: Астон, 2012. – 180 с.
11. Животко А. Наші найменші. Українське життя. – Луцьк. – 1922. – Ч. 17. – С. 2-3.
12. Чернихівський Г. І. Кроєм'яничина історичне та літературне краєзнавство. – Кременець, 1992. – 104 с.

УДК 94(477.82)«192/193»:061.2:008:37

Олександр Панасюк

Просвітянський осередок в Олиці (20-30-ті рр. ХХ ст.)

У статті здійснено спробу проаналізувати діяльність олицької філії Луцької повітової «Просвіти» в 1926 – початку 1932 рр.. На основі аналізу доступних матеріалів виокремлено основні напрямки роботи просвітян. З'ясовано, що в умовах мультиконфесійності міста основним її завданням було – популяризація надбань

української культури. Встановлено, що товариство було важливим осередком культурного відродження українського народу, сприяло його духовному відродженню. З'ясовано, що значний вплив на просвітянський осередок в Олиці мали різні політичні сили, що зменшували ефективність роботи товариства. Проаналізовано спогади члена «Просвіти» В. Жовтянського, які є пізнавальними в історії олицького просвітянського осередку у 1920-х – на початку 1930-х рр.

Ключові слова: Олика, філія, товариство «Просвіта», гурток, українська громада, «Просвітянська хата».

Panasiuk O. P. Olyka Outreach centr (20–30-ies of the XX th Century).

In the article an attempt was made to analyze the activity of the Olitska branch of the Lutsk district "Prosvita" in 1926 - the beginning of 1932. Based on the analysis of available materials, the main directions of the work of the luminaries were outlined. It was clarified that in the conditions of multiconfessionality of the city, its main task was to popularize the achievements of Ukrainian culture. It was established that the society was an important center for the cultural revival of the Ukrainian people, and contributed to its spiritual rebirth. It was found out that various political forces had a significant influence on the educational center in Olica, which reduced the effectiveness of the partnership. The memories of V. Zhovtyansky's "Prosvita" member who are cognitive in the history of the Ol'ts'kyi Enlightenment cell in the 1920s - early 1930s were analyzed.

Key words: Olyka, branch, Prosvita society, circle, Ukrainian community, "Prosvita huts".

Постановка наукової проблеми та її значення. Громадські культурно-освітні організації були важливою складовою українського національного руху в міжвоєнній Польщі. Одним із таких було товариство «Просвіта» – потужний елемент самосвідомості українців Другої Речі Посполитої. Досить активною їхня діяльність була у великих повітових містах, однак мешканці малих населених пунктів не менше відчували потребу в функціонуванні просвітянських осередків, що на практиці проявилась в створенні філій повітової «Просвіти». Відтак вивчення локальної історії просвітянського руху дасть змогу проаналізувати її внесок у розвиток місцевої громади в політичній, економічній та культурно-освітній сфері.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Історію створення та діяльності товариства «Просвіта» на західноукраїнських землях у міжвоєнний період досліджували Б. Савчук [20], Г. Бухвал [4], І. Зуляк [12]. Так історик Б. Савчук проаналізував етапи просвітянського руху на Волині, висвітлив його особливості. Дослідженням українських громадських організацій Волині міжвоєнного періоду займалися Л. Понедельник [17], М. Кучерепа [14], М. Філіпович [21-22], Ю. Крамар [13], праці яких вміщено у наукових збірниках, зокрема «Волинська "Просвіта": минуле і сучасне» [7] та «Науковий вісник СНУ ім. Лесі Українки. №3 (328) Серія: історичні науки [16]. Звернемо увагу на дослідження М. Філіпович [21], у якому проаналізовано діяльність Луцької «Просвіти» у 1918-1935 рр., вивчено статутні документи товариства, охарактеризовано організаційну структуру та розглянуто особливості його взаємовідносин з польською владою. Загалом праці українських істориків здебільшого присвячені проблемі становлення та функціонування міських повітових громадсько-культурних товариств. При цьому мало вивченими залишаються просвітянські осередки невеликих міст та сіл – філій «Просвіти». Щодо діяльності філії Луцької «Просвіти» в Олиці, то окремі аспекти проблеми піднімаються у розвідках В. Жовтянського [15], П. Боярчука [1-3], С. Гупала [5]. У сучасній публіцистиці існують протилежні дуки з цього приводу. Зокрема П. Боярчук та В. Жовтянський обґрунтовували велику значимість діяльності «Просвіти». У свою чергу С. Гупало навпаки стверджує, що філія «Просвіти» не мала відчутного впливу на населення Олики, його ж мала «Просвітянська хата».

Мета статті – дослідити функціонування філії Луцької повітової «Просвіти» в Олиці в 1920 – початку 1930-х рр. Відповідно до поставленої мети визначено **завдання:** проаналізувати вплив просвітянства на духовне життя населення міжвоєнної Олики.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. На початку 1920-х рр. Волинь, згідно умов Ризького договору, перебувала у складі Другої Речі Посполитої. Зі зміною територіальної належності краю українці з титульної нації перетворились на національну меншину, яка, щоправда, складала 68 % усіх жителів Волинського воєводства [13, с. 59]. В умовах політики колонізації, товариство «Просвіта» було одним із головних елементів збереження надбань української культури та й національно-культурного життя.

На початку 1920-х рр. просвітянський рух набув масового характеру, і територію Волині покрила мережа повітових товариств та їх філій. Першими відновили своє функціонування повітові просвітянські організації, зокрема в Володимирі-Волинському, Дубно, Ковелі, Кременці, Луцьку, Рівному. У містах та селах Волинського воєводства було започатковано філії повітових товариств. Як вказує дослідник Ю. Крамар, станом на 1928-1929 рр. нараховувалось 640 просвітянських осередків,

що об'єднували 16 700 членів. Щодо Луцької повітової «Просвіти», то вона об'єднувала понад 100 осередків і філій, у яких нараховувалось понад 3 300 членів [13, с. 59].

Головною низовою ланкою повітової «Просвіти» були відділення – філії. За перші 10 років Луцька повітова «Просвіта» на території сучасного Ківерцівського району мала 23 первинні організації, з них – одне в місті Олика [9; 15, с. 46].

Філія Луцької «Просвіти» в Олиці була створена в 1925 р., а перереєстрована 19 грудня 1926 р. разом із передмістями Залісоче та Гор'янівка. У 1926 р. філія нараховувала 59 членів. Першим головою філії став С. Ступницький, згодом його змінив Д. Маркевич. У склад ради увійшли: В. Петрович, Д. Маркевич, М. Трофимович, О. Маркевич, Д. Гаврусевич, І. Шарук, І. Яблонський [10, арк. 6].

Один із лідерів олицької «Просвіти» А. Жовтянський згадував: «Станом на 1926 р. передові люди Олики, такі як Петрович Всеволод Петрович, Бойко Олімпій Євстахійович, Чернякевич Павло Якович, Запольський Віктор Петрович та інші організували філію Луцької повітової «Просвіти». Початково вона розміщувалась в хаті Коція Романа поблизу Луцької брами, що на Залісочі, а потім – у кількох місцях у центрі Олики» [15, с. 48] Зокрема, у 1929-1932 рр. філія Луцької «Просвіти» розміщувалась у приміщенні Семена Гончарука [4, арк. 19]. Останній отримував орендну плату в розмірі 60-100 злотих [8, арк. 14].

Членами «Просвіти» могли бути повнолітні особи, які щомісяця робили грошові внески. Якщо переглянути касову книгу товариства, то членські внески, добровільні пожертви та гроші благодійників склали чималу частину річного кошторису, який, між іншим, в середньому складав до 1500 злотих [8, арк. 15].

При «Просвіті» діяла бібліотека, яка знаходилась у Залісоччі. Книжковий фонд бібліотеки був невеликим, проте він поповнювався. Олицька філія «Просвіти» співпрацювала із видавництвами Львова, зокрема «Книжка» та «Наука», «Нове життя» [8, арк. 12]. Аналіз архівних документів дає підстави говорити про те, що значна частина коштів товариства йшла саме на придбання книг та журналів [8, арк. 21]. Тобто поповнення бібліотечного фонду для товариства було одним з пріоритетних завдань. Зазвичай просвітянці отримували книги з творами українських письменників, однак архівні матеріали свідчать, що товариство купувало книги європейських авторів, зокрема Дж. Лондона [8, арк. 6]. Член товариства, а згодом і скарбник А. Жотянський згадував так: «всі кошти з прибутків, які надходили від вистав і концертів, ми направляли видавничій спілці «Книжка», яка існувала на той час у Львові. Вона направляла нам книги переважно радянського видання. Люди читали їх з цікавістю. Ми тоді наочно впевнились, наскільки в Олиці потрібна була бібліотека. Усі шукали книжку рідною мовою: і діти, і дорослі. Бувало прийдеш у хату-читальню, а тебе вже чекають читачі» [15, с. 48].

Щодо періодики, то товариство прагнуло охопити широке коло читачів різних вікових категорій. Так, купували тижневик «Неділя» [8, арк. 20], «Народна справа», «Кооперативні вісті», «Вікна» [8, арк. 13] та ін. Також наявними були газети радянофільського спрямування, зокрема «Сель-Роб», «Сила» та ін.. Для дітей передплачували журнал «Світ дитини» [8, арк. 9].

З перших днів діяльності товариство «Просвіта» стала центром культурного життя української громади. Вона організувала вечори з нагоди релігійних свят, пам'ятних дат, Шевченківських днів. При філії Луцької «Просвіти» діяв драматичний гурток, який активно займався постановкою вистав. Варто зазначити, що просвітяни до цього ставились доволі серйозно: окрім частих репетицій, гуртківці купували необхідний для вистави реквізит, брали на прокат костюми, запрошували гримера [8, арк. 28]. Постановкою займався режисер, який за виставу отримував 10 злотих [8, арк. 29]. Для глядачів вистави зазвичай були платними. До прикладу, 14 жовтня 1931 р. за поставлену п'єсу драматичний гурток отримав прибуток у розмірі 293 злотих, що складало четверту частину тодішнього кошторису «Просвіти» [8, арк. 34 зв]. Зауважимо, що олицькі театральні виступали не лише в містечку чи його передмістях, але й в інших населених пунктах Луцького повіту. Наприклад 10-11 листопада 1930 р. в с. Копче (нині с. Новокотів Луцького району) олицький драмгурток показував виставу за твором Івана Тогобочного «Душогиби» [8, арк. 20]. Як свідчать архівні дані, такі поїдки не були одноразовими. Цікаво, що для переїзду акторів аматорського гуртка та перевезення реквізиту для вистави використовували підводу, часто її орендували в просвітянина Степана Жовтянського [8, арк. 22]. За жанром вистави були різні. Так аматори театрального гуртка при «Просвіті» ставили п'єси «Сто тисяч», «Борислав сміється», «Хмара», «Манівцями» та ін.. За зібрані кошти просвітяни мали змогу оплачувати оренду приміщення «Просвіти». За ці ж кошти купували літературу в бібліотеку та утримували художнього керівника драматичного гуртка, якому щомісячно платили 100 злотих.

Влаштували просвітянці також свята для дітей. Найчастіше це відбувалось у період Різдвяних свят. Для дітей прикрашали ялинку [8, арк. 17 зв], купували яблука, горіхи та цукерки [8, арк. 8].

Поряд із театром діяли аматорські хорові колективи. В Олиці існував струнний оркестр [14, с. 32]. Наголосимо, що представників останнього часто запрошували для музичного супроводу вистав, зокрема скрипаля та гітариста [8, арк. 29]. Звичним явищем для членів хорового колективу було традиційне колядування, яке, до слова, складало чималий дохід місцевої «Просвіти» [8, арк. 17]. Відмітимо цікаву деталь, в касовій книзі за 1929-1931 рр. згадується про грошовий дохід від колядування в селах Гор'янівка та Залісоче, при цьому про віншування в Олиці не згадується. Можемо припустити, що такого дійства дійсно могло не бути, враховуючи, що за переписом 1923 р. в місті проживало 2777 осіб, з яких 2480 були євреї, русинів – 143, чехів – 15, інших – 137 [11, арк. 4-5]. Як подає дослідник С. Гупало, «українці мешкають на передмістях Залісоччя, Горянівка, Двірець, Завороття, Миловиця» [5, с. 328].

Важливим елементом національного виховання стало проведення Шевченківських академій. Напередодні березневих свят 1928 р. Луцька повітова «Просвіта» звернулась до голів філій із листом, у якому закликала широко «проводити свята Тараса Шевченка й Івана Франка силами місцевих просвітян» [19, с. 50]. До цього дійства також залучились олицькі просвітяни. Так, однією із найбільш успішних акцій «Просвіти» стало відзначення у 1929 р. в Олиці 115-ї річниці від дня народження Т. Шевченка. Драматичний гурток підготував п'єсу «Назар Стодоля». Хоровий гурток підготував концерт з творів «Реве та стогне Дніпр широкий», «Зоре моя вечірня», «Летить галка через балку» та ін. Шевченківська академія проходила у приміщенні кінотеатру, власником якої був представник єврейської національності.

Дослідник В. Жовтянський, оперуючи спогадами свого батька (члена «Просвіти»), про цей день пише: «Настав день ювілею. Ближче до обіду люди почали збиратись біля кінотеатру – переважно молодь. З їхньої ініціативи було запропоновано пройти з портретом Шевченка через Олику. Так і зробили. Людей зібралось дуже багато – так, що зал і «гальорка» були переповнені. А люди все приходили. Тоді, за згодою власника кінотеатру, ми розчинили на вулицю вікна та двері – і так розпочалися урочисті збори. На сцені був портрет Т. Г. Шевченка» [15, с. 49].

Варто наголосити, що Шевченківські свята за змістом та програмою проведення були дуже схожими. Урочистості зазвичай розпочинались вступним словом про значення свята, виголошенням промови про життя і творчість Кобзаря, його заслуги перед українським народом. Далі йшли музичні та драматичні номери. Олика не стала винятком. Промову про Т. Шевченка виголосив голова філії «Просвіти» Д. Маркевич. Далі йшли декламації віршованих творів поета, пісні хору та вистави.

На розвиток українського культурно-освітнього руху на Волині певний вплив мав «Сель-Роб» (Українське селянсько-робітниче об'єднання). Воно було засноване в жовтні 1926 р. і на території північно-східних воєводств мало досить розгалужену мережу своїх осередків [13, с. 60]. Наприкінці 1920-х рр. Сель-Роб і КПЗУ хотіли підпорядкувати своєму впливу якнайбільшу кількість осередків «Просвіти» на Волині. Вони масово делегували своїх представників до філій товариства. Відтак велика кількість низових осередків «Просвіти» опинилися під безпосереднім впливом КПЗУ та Сель-Робу [7, арк. 15]. Саме в такому ключі звучить висновок С. Гупала про значення філії «Просвіти» в житті Олики. Пошуковець пише: «Ця культурно-освітня організація не змогла виконати свою місію. Насамперед через те, що вона у грудні 1926 р. була організована олицькими комуністами, які впливали на її діяльність аж до закриття у 1932 році. Одна із причин, що «Просвіта» в Олиці не могла нормально функціонувати в тому, що вона перебувала під пильним наглядом поліції. Поліція мала всі підстави це чинити, бо знала про те, що під маскою просвітян в Олиці діють комуністи, так звані у той час «сепаратисти» [5, с. 329].

Наприкінці 1920-х – початку 1930-х рр. польська влада розпочала процес закриття просвітянських товариств. Філію Луцької повітової «Просвіти» в Олиці було закрито в 1932 р. Однак зауважимо, що товариство змогло зберегти діяльність бібліотеки. А. Жовтянський згадував: «В Олиці був кооператив «Надія», який відповідно до статуту мав право відкрити «Хату-читальню». Ми скористалися цим правом, відкривши і хату-читальню, і при ній бібліотеку. Вона вже розміщувалася в хаті Сухого Назара на Залісочі» [15, с. 50].

Після закриття «Просвіти», щоб скерувати культурне і політичне життя міста у правильне і в вигідне для Польщі русло, з ініціативи польських урядовців в Олиці заснували «Просвітянську хату» ВУО. Така громадсько-культурна організація діяла під опікою влади та стояла на платформі польсько-українського співробітництва. Районна управа ВУО в олицькій гміні діяла з березня 1933 року.

Очоловав її тодішній вїйт олицької гміни О. Онуфрійчук. А олицьку «Просвітницьку хату» відкрили 6 грудня 1936 року [5, с. 329]. Загалом у 1937 р. на Волині існувало 120 «Просвітянських хат», які стали інструментом для здійснення політичної, національної концепції польської влади.

Тепер щодо значення та ролі «Просвіти» в житті міжвоєнної Олики. Діяльність філії Луцької повітової «Просвіти» в містечку була дещо обмеженою. Насамперед тим, що кількісно українці склали меншість населення, відтак – в середовищі громадян польської та єврейської національності ідеї «Просвіти» не завжди знаходили підтримки. Водночас влада, фінанси та вплив були в руках поляків та євреїв. Дійсно, у порівнянні з міськими об'єднаннями, як «Спілка дрібних купців» чи «Тарбут» українська громадсько-культурна організація «Просвіта» була слабшою. Функціонування олицького просвітянського осередку в досліджуваній період проходило за обставин матеріальної скрути і живилося з отриманих коштів від вистав, з бібліотеки та податей небайдужих до просвітянського руху осіб [9].

Однак, на наш погляд, в даному питанні варто дещо змістити акценти. Важаємо, що доцільно оцінювати значення «Просвіти» не в контексті загальноміського життя міжвоєнної Олики в цілому, а зосередити увагу на роль товариства у житті пересічного українця – жителя містечка. У такому разі маємо позитивний результат: українці мали змогу долучитись до духовного, культурного надбання народу. Оличани не стояли осторонь українського національного руху, а, наскільки це можливо, долучались до нього. І нехай вплив «Просвіти» був не таким сильним, як в інших містечках чи селах Волині, проте саме просвітянський рух не давав українцям забути хто вони є та був захисником «українськості» на підпольських теренах Олики.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином олицька «Просвіта» відіграла помітну роль у збереженні національної самосвідомості українців – мешканців Олики та довколишніх сіл, незважаючи на поліетнічний склад населення та його мультіконфесійність, що було досить серйозним стримуючим фактором. Не сприяли більш ефективній роботі організації і постійні намагання політичних сил різного спрямування (КПЗУ, ВУО, «Сель-Роб» та ін.) узяти «Просвіту» винятково під власний вплив, а відтак – і під контроль.

Подальшого дослідження потребує проблема утвердження просвітянського об'єднання Олики в місцевому суспільному просторі та деталізації напрямів його роботи. Водночас уваги потребує аналіз діяльності «Просвітянської хати», а також впливи КПЗУ на просвітянську роботу українських національно-культурних організацій.

Джерела та література

1. Боярчук П. О. Про що мовчить стара Олика : повість-хроніка / П. О. Боярчук. – Луцьк : Надстир'я, 2009. – 192 с.
2. Боярчук П. О. Радзивілли і стара Олика / П. О. Боярчук. – Луцьк : Надстир'я, 2013. – 504 с.
3. Боярчук П. Стара Олика заговорила [Текст] / П. Боярчук // Слово Просвіти. – 2012. – Ч.14(5–11 квіт.). – С. 11
4. Бухало Г. «Просвіта» сіяла світло: сторінки історії Рівненської «Просвіти». 1917–1928, 1942–1944 рр. / Г. Бухало ; Рівненський краєзнавчий музей ; Обл. т-во «Просвіта» ім. Т. Шевченка. – Рівне : Держ. ред-вид. п-во, 1994. – 47 с.
5. Гупало С. Олика і Радзивілли (20–30-ті роки ХХ століття) / Сергій Гупало // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Ківерцівщина та Олика в історії України та Волині. Науковий збірник. Випуск 62. Матеріали краєзнавчих читань, 22 вересня 2017 року, м. Ківерці – смт. Олика. Упоряд. Г. Бондаренко, С. Войчик, А. Силюк. – Луцьк, 2017. – С. 328-337.
6. Державний архів Волинської області (далі – ДАВО), ф. 54, оп. 1, спр. 24
7. ДАВО ф.46, оп.9А спр. 999
8. ДАВО ф.54 оп.1, спр. 470
9. ДАВО, ф. 54, оп. 1, спр. 114
10. ДАВО, ф. 54, оп. 1, спр. 115
11. ДАВО, ф. 140, оп.1, спр.15.
12. Зуляк І. Діяльність «Просвіти» у Західній Україні в міжвоєнний період (1919–1939) : монографія / І. С. Зуляк. – Тернопіль : Воля, 2005. – 946 с
13. Крамар Ю. Ліквідація товариства "Просвіта" на західноволинських землях (1928–1932 рр.): причини та наслідки / Ю. Крамар // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. – 2016. – № 3. – С. 58-63.
14. Кучерепа М. Становлення та діяльність просвітянських організацій на Волині (1918–1939 рр.) / М. Кучерепа // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. – 2016. - № 3. – С.27 – 35.

15. Олицький феномен: Віктор Жовтянський: біобібліогр. нарис / Центр. б-ка Ківерц. РЦБС Волин. обл.; упоряд. І. М. Вергун. – Ківерці : [б. в.], 2013. – 79 с.
16. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки [Текст]. - Луцьк : Східноєвропейський нац. ун-т імені Лесі Українки, 1996. – №3(328) : Історичні науки. – 2016. – 200 с
17. Понедельник Л. Волинська «Просвіта» в боротьбі за національне відродження/ Л. Понедельник // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. – 2016. – № 3. – С. 63-69
18. «Просвіта» на Волині: минуле й сучасне: зб. наук. ст., док. і матеріалів / [за ред. В. К. Барана]. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волинського держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2001. – 196 с. : ілюстр.
19. Рожко В. Роль товариства «Просвіта» в організації і проведенні Шевченківських Академій у 20–30-х роках ХХ ст. на Волині / В. Рожко // «Просвіта» на Волині: минуле і сучасне : зб. наук. ст., док. і матеріалів / Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки ; за ред. В. К. Барана. – Луцьк, 2001. – С. 48–56.
20. Савчук Б. Волинська «Просвіта» / Б. Савчук. – Рівне : Ліста, 1996. – 149 с. : ілюстр.
21. Філіпович М. Луцька «Просвіта». 1918–1935 рр. : монографія / М. Б. Філіпович. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 240 с.
22. Філіпович М. Статутні документи Луцької повітової «Просвіти» / Мирослава Філіпович // «Просвіта» на Волині: минуле і сучасне : зб. наук. ст., док. і матеріалів / Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки ; за ред. В. К. Барана. – Луцьк, 2001. – С. 81–92.